

Bente Halkier og Iben Jensen

Det sociale som performativitet

– et praksisteoretisk perspektiv på analyse og metode

Artiklen introducerer de nyeste internationale forsøg på at syntetisere teoretiske elementer fra blandt andre Bourdieu, Butler og Giddens til praksisteori. Praksisteori er en særlig form for kulturteori, hvor det sociale placeres i performative processer. Forfatterens position fremhæver, at praksisteori bør ses som en særlig analytisk optik, kaldet et praksisteoretisk perspektiv. Derfor kan perspektivet tilpasses analytisk til specifikke empiriske forskningsfelter med hver deres viden, begreber og diskussioner. Et sådant praksisteoretisk perspektiv ser derfor også sociale praksisser som multirelationelle konfigurationer. Artiklen fremhæver tre områder, hvor et praksisteoretisk perspektiv i særlig grad bidrager til sociologiske epistemologiske diskussioner, nemlig i relation til krop, agency og normativitet. Ud fra forfatterens to forskellige sociologiske forskningsfelter (mad-sociologi og interkulturel kommunikation) viser og diskuterer artiklen de konkrete analytiske og metodiske fordele ved at anvende et praksisteoretisk perspektiv. Af disse kan nævnes, at man kan lave hverdagslivsanalyse uden at privilegere fænomenologi; man kan arbejde socialkonstruktivistisk uden at privilegere diskurs; man kan nytænke agency begrebet som empirisk kategori; og man kan tænke magt som konventionalitet.

Søgeord: Praksisteori, kulturteori, performativitet, epistemologi, kvalitative metoder.

Denne artikel beskriver og diskuterer den analytiske anvendelighed af den såkaldt praksisteori, som er under udvikling i europæiske sociologiske diskussioner. Praksisteori er et forsøg på at udvikle en sam-tænkning af elementer i eksisterende sociologiske teorier til et nyt analytisk perspektiv på konstitueringen og konditioneringen af mikro-processer i det sociale liv.

Diskussionerne om praksisteori foregår internationalt (Burgess et al. 2003; Reckwitz 2002; Schatzki 1996, 2001, 2002; Shove 2003; Shove & Pantzar 2005; Southerton et al. 2004; Spaargaren & van Vliet 2000; Warde 2005), men er tilsyneladende ikke blevet en del af de offentligt publicerede danske sociologiske diskussioner endnu. Det kan f.eks. ses på indholdet af de danske antologier, der de senere år er blevet udgivet om emner som hverdagsliv, fænomenologi og social interaktionisme (fx Jacobsen & Kristiansen 2005; Järvinen & Mik-Meyer 2005; Esmark et al. 2005)

Vi vil i artiklen argumentere for, at praksisteori har potentiale til at lette en række analytiske udfordringer for empirisk sociologisk forskning på felter, der involverer det sociale livs mikro-processer, f.eks. i organisationer, familier, uddannelsesinstitutioner og fritidsaktiviteter. Denne type forskning har i dansk kontekst – inklusive vores egen tidligere forskning – haft tendens til at basere sig på enten fænomenologiske og interaktionistiske tilgange, strukturalistiske tilgange eller diskursanalytiske tilgange. Det har givet en række analytiske problemer i relation til at håndtere de empiriske data-produktioner og data-analyser, som viser sig ved en over-fokusering på bestemte antagelser. Det drejer sig f.eks. om fænomenologiske antagelser om hverdags-aktørers intentionaltet, strukturalistiske antagelser om kontekstens determinerende strukturer eller senmodernitets-teoretiske antagelser om graden af italesættelse og refleksion i hverdagen.

Praksisteori muliggør et distinkt analytisk blik på hverdagens sociale liv ved at fokusere på praksisser som performativitet. Det vil sige, at analyserne fokuserer på social handlen, og på hvordan denne bliver udført. I modsætning til de ovennævnte tilgange privilegerer praksisteori ikke analytiske enkelt-aspekter som f.eks. diskurs eller intention. Det betyder, at de teoretiske antagelser om praksis er åbne og multirelationelle. I praksisteori lader man hvert enkelt aspekt indgå i en konfiguration med hinanden og med andre relevante aspekter af organiseringen af praksisser. Metodisk beforder praksisteori dermed en nuanceret systematik for analyse af social handling og dennes muligheder og betingelser i hverdagen.

Artiklen falder i to dele. I den første del redegør vi for, hvad praksisteori går ud på ifølge forskellige repræsentanter inden for den standende internationale debat, fordelt på en sektion om de mere generelle teoretiske antagelser og en sektion med eksempler på forsøg på at lave mere anvendelsesorienterede begreber i anknytning hertil. I den anden del præsenterer vi vores position inden for praksisteorien, som vi kalder et praksisteoretisk perspektiv. Vi ar-

gumenterer i anden del for tre elementer ved et praksisteoretisk perspektiv, som i særlig grad har bidraget til at løse analytiske udfordringer i vore egne tilgange til empirisk forskning inden for henholdsvis forbrugs-sociologi og kommunikations-sociologi. De tre elementer er: Den trænedede krop, Agency som krydsfelt og Passende performance.

Praksisteori som syntese

Praksisteori er ikke en ny teori. Snarere er der tale om en bestemt læsning af elementer hos teoretikere, der udtrykker parallelle antagelser om social praksis som performativitet. Det er i de internationale diskussioner for eksempel teoretikere som tidlig Pierre Bourdieu (1990), tidlig Anthony Giddens (1984), sen Michel Foucault (1978), Judith Butler (1990) og Bruno Latour (1993), som trækkes på.

Den internationale diskussion om praksisteori indtager forskellige positioner. For det første er der forsøg på at systematisere og positionere praksisteori på et mere generelt teoretisk niveau i forhold til andre sociologiske teoretiske tilgange (Reckwitz 2002; Schatzki 1996, 2001, 2002; Swidler 2001; Turner 2001). For det andet er der forsøg på at gøre praksisteori operativ på et mere anvendelsesorienteret teoretisk niveau på forskellige empiriske områder, specielt forbrugssociologi (Shove 2007; Shove & Pantzar 2005; Warde 2005), miljø-sociologi (Burgess et al. 2003; Shove 2003; Spaargaren & vanVliet 2000; Southerton et al. 2004) og teknologi-sociologi (Christensen & Røpke 2005; Gram-Hansen 2007). For det tredje bidrager vi med at fremhæve det performative ved praksisteori og her ud fra at diskutere de potentielle metodologiske konsekvenser af at anvende praksisteori (Halkier 2006, 2008; Jensen 2006).

I denne sektion af artiklen redegør vi for de mere generelle teoretiske forsøg på at syntetisere praksisteori. I næste sektion diskuteres et udvalg af forsøgene på at gøre begreber inden for praksisteori mere anvendelsesorienterede. Forsøgene på at uddrage metodiske konsekvenser af praksisteori uddybes konkret i artiklens sidste del.

Andreas Reckwitz (2002) bygger sit forsøg på syntetisering på en aktiv positionering af praksisteori, hvor han argumenterer for, at praksisteori er forskellig fra tre andre kulturelt orienterede sociologiske former for teorier.

Ifølge Reckwitz adskiller praksisteori sig for det første fra en position, som kan kaldes kulturel mentalisme (Reckwitz 2002:247-48), fordi det sociale i socialiteten her placeres i mentale repertoarer i bevidstheden og i mentale aktiviteter som fælles forståelser og for-forståelser. Fænomenologiske tilgange inden for sociologien kan eksempelvis forstås som kulturel mentalisme, i den forstand at de primært er interesserede i at afdække, hvordan det sociale kommer til udtryk via aktørers intentionelle fortolkninger af mening i erfaringer (fx Chaney 2002; de Certau 1984; Luckmann 1989; Schutz 1975).

Den anden position, som praksisteori afgrænser sig fra, er kulturel tekstualisme som placerer det sociale uden for de sociale aktører i større kæder af tegn, symboler, sprog, diskurs og tekst (Reckwitz 2002:248-49). Det sociale liv ses forankret i de aktør-eksterne meningsstrukturer, som er synlige i samfundet. Forskellige typer af poststrukturalistiske og socialkonstruktivistiske tilgange inden for sociologien kan ses som kulturel tekstualisme, idet de først og fremmest interesserer sig for, hvordan socialitet kommer til udtryk diskursivt (fx Hall 1997; Laclau 1996; Luhmann 1995).

Kulturel intersubjektivisme kalder Reckwitz den sidste position, som praksisteori afgrænser sig fra (Reckwitz 2002: 249). Her placeres det sociale i interaktionerne mellem aktører, og socialitet bliver lig med symbolske samhandlinger, hvor sproget spiller en central rolle. I modsætning til kulturel tekstualisme anerkendes aktørers subjektivitet, men det er det sprogligt relationelle aspekt af subjektiviteten, der privilegeres. Jürgen Habermas' (1984, 1987) teori om kommunikativ handlen ses som det vigtigste eksempel på kulturel intersubjektivisme. Reckwitz får her afgrænset praksisteorien fra at privilegere sproglig interaktion. Men vi finder det uheldigt, at han tilsyneladende dermed får udgrænset interaktion som sådan, idet vi betragter social interaktion som et vigtigt element i udførelser og forhandlinger af praksisser – og dermed som en del af performativiteten. Denne pointe vender vi tilbage til.

Reckwitz opsummerer sin positionering af praksisteori ved at understrege, hvor det sociale ikke placeres: "Practice theory does not place the social in mental qualities, nor in discourse, nor in interaction" (Reckwitz 2002:249). Efterfølgende positiveres det centrale begreb om praksis således:

A practice ... is a routinized type of behaviour which consists of several elements, interconnected to one other: forms of bodily activities, forms of mental activities, "things" and their use, a background knowledge in the form of understanding, know-how, states of emotion and motivational knowledge. A practice – a way of cooking, of consuming, of working, of investigating, of taking care of oneself or of other etc.... (Reckwitz 2002:249).

Sociale praksisser skal med andre ord forstås som konfigurationer af kropslige aktiviteter, mentale aktiviteter, brug af ting, viden (i bred forstand) om

aktiviteter, følelsesmæssige tilstande og engagement. Sociale praksisser kan eksempelvis være madlavning, forældreskab, mødekultur og politisk deltagelse. Det væsentlige ved disse konfigurationer er i vores fortolkning af Reckwitz, at de forskellige elementer, der organiserer en praksis, indgår lige-stillet og gensidigt afhængige af hinanden. På denne måde opnår Reckwitz' forsøg på syntetisering at fremtænke et teoretisk perspektiv, som kan forstå sociale praksisser som multi-relationelle.

Theodore Schatzki (1996, 2001, 2002) udvikler sit praksisteoretiske bidrag med udgangspunkt i den sene Wittgensteins arbejde med spil og praksis. Hvor Reckwitz' primære ærinde er at afgrænse praksisteorien fra andre kulturteorier, forsøger Schatzki at udvikle praksisteoretiske begreber. Han definerer overordnet praksis som:

A practice is a set of doings and sayings organized by a pool of understandings, a set of rules and a teleoaffective structure (Schatzki 2001:53).

Ved *forståelse* menes en praktisk forståelse for hvad og hvordan, man skal gøre noget, altså viden og know-how i bred forstand. Ved *regler* forstås både sprogligt eksplicite ytringer, der peger på, hvad der skal gøres, hvad der kan gøres og hvad der er vigtigt at gøre, men regler omfatter også usagte principper, definitioner og instruktioner. Schatzki definerer *teleoaffective strukturer* som:

...a teleoaffective structure is a range of normativized and hierarchically ordered ends, projects, and tasks, to varying degrees allied with normativized emotions and even moods (Schatzki 2002:80).

Det vil sige, at de teleoaffective strukturer er en form for åbne følelsesmæssige og normative orienteringer. Schatzki's overordnede teoretiske forståelse er således samstemmende med Reckwitz' overordnede forståelse af praksisser, hvilke elementer der indgår, og at elementerne står i ligeværdige, gensidige relationer med hinanden.

Herudover bidrager Schatzki eksplicit til praksisteori ved at definere, hvordan en praksis afgrænses operationelt. Grænserne for den enkelte praksis – i forhold til andre praksisser – udgøres overordnet af elementerne i konfigurationen; forståelser, procedurer og følelsesmæssige orienteringer: "A doing or saying belongs to a given practice if it expresses components of that practice's organisation" (Schatzki 2002:87). Praksisser kan endvidere indplaceres operationelt på forskellige niveauer: konkrete aktiviteter, opgaver og projekter. På det mest basale niveau finder man *de konkrete aktiviteter* ("doings and sayings"). Madlavningspraksis rummer for eksempel en lang række konkrete aktiviteter, så som indkøb af mælk, skylning af grøntsager og stille et stykke kød i ovnen. På næste niveau placeres grupper af konkrete aktiviteter, som

betegnes som *opgaver*, så som at fremstille et samlet måltid. På det øverste niveau kan et sæt af praksisser – en kombinationen af flere opgaver tilsammen – udgøre *et projekt*, eksempelvis at lave det meste mad fra grunden af.

Ann Swidler argumenterer for, at praksisteori løser et af sociologiens hovedproblemer ved at flytte abstrakte ideer til det konkrete plan, hvorved det bliver muligt at se ideer enten som diskurs eller som praksis:

Practice theory moves the level of sociological attention “down” from conscious ideas and values to the physical and the habitual. But this move is complemented by a move “up” from ideas located in individual consciousness to the impersonal arena of “discourse” (Swidler 2002:75).

Derved retter man fokus mod definerede empiriske størrelser. Swidler argumenterer hermed for, at både diskurs og praksisser er konkrete observerbare størrelser på måder, som tidligere sociologiske begreber som mening, ideer og værdier ikke var. Endelig, siger Swidler, løser praksisteori et problem omkring relation mellem kultur og handling i en lang række kulturstudier, hvor man har set kultur som betydningsystemer (fx Geertz 1973). Hvis man derimod ser kultur som praksis, kan kultur ikke forstås som abstrakte størrelser i folks bevidsthed, men derimod bliver kultur en organisering af social handling, og noget vi gør. “Rather cultural practices are action, action organized according to some more or less visible logic, which the analyst need only to describe” (ibid. 76). Ann Swidler bidrager hermed med et mere empirisk sociologisk perspektiv på praksisteori.

De tre præsenterede praksisteoretikere har alle bidraget til syntesedannelser inden for praksisteori. Reckwitz bidrager fra et kulturteoretisk perspektiv primært til at placere praksisteori i forhold til andre teorier om det sociale og foretager en opsamlende afklaring af centrale praksisteoretiske begreber. Schatzki bidrager fra et filosofisk perspektiv med begrebsudvikling på mikro-niveau. Mens Swidler, som nævnt, anlægger et empirisk sociologisk perspektiv på anvendeligheden af praksisteori.

Anvendelsesorienterede praksisteoretiske begreber

Inden for den europæiske forbrugssociologi foregår der i disse år en del diskussioner om praksisteori og bud på mere operative begrebsliggørelser af praksis-begrebet og de andre tilknyttede begreber ¹. Dette ligger i forlængelse af en forståelse af forbrug som et hverdagsligt kollektivt fænomen (Gronow & Warde 2001), hvilket er en reaktion på, at forbrugssociologien i en årrække har været domineret af fokus på den enkelte forbrugers individuelle valg og de symbolske identitets-signaler i det såkaldt postmoderne.

Alan Warde (2005) argumenterer for en teoretisk oversættelse af en praksisteoretisk tilgang ind i forbrugssociologien, særligt baseret på Schatzki, men han trækker også på Reckwitz samt delvist på tidlig Bourdieu og tidlig Gid-

dens. Wardes ambition er således ikke at forfægte en sammenhængende praksisteori (ibid:132). Formålet er snarere at vise, hvordan hverdagsorienteret forbrugssociologi ved at bruge praksisteori kan forbedre sine teoretiske begrebsliggørelser og empiriske analyser af, hvordan forbrug er organiseret. På basis af dette anskuer han eksempelvis ikke forbrug som en praksis i sig selv, men snarere som et element der indgår i næsten enhver praksis i vore moderne samfund (ibid:137).

På det mere operative begrebslige niveau foretager Warde i sit arbejde med Schatzkis definition af praksis-begrebet en anvendelsesorienteret tilpasning af begreberne. Han foreslår, at en praksis kan ses som organiseret gennem en konfiguration af 1) forståelser, 2) procedurer, og 3) engagementer (Warde 2005:134). Alle tre elementer kan rumme både tavse og italesatte dimensioner, samt kropslige og mentale dimensioner. Herved opnår Warde en simplificering af konfigurationens elementer ved at oversætte filosofiske begreber ind i en sociologisk ramme.

Warde fremhæver yderligere to træk ved praksisteori, som illustrerer, hvordan der fokuseres på det sociale – hverken på det individuelle eller det holistiske. Det første træk er, at praksisser på én gang både er koordinerede fænomener og performede fænomener (Warde 2005:133-35). Som hverdagspraktikere genkender vi en bestemt måde at udføre en praksis (som madlavning eller transport) på ved at forholde os til disse aktiviteter gennem de organiserende og koordinerende elementer – forståelser, procedurer og engagementer. Samtidig ville vi som hverdagspraktikere ikke kunne genkende en praksis (som madlavning eller transport), hvis den ikke regelmæssigt blev performet, altså udført og fremført, af praktikere i relation med andre praktikere. Det karakteristiske ved en bestemt social praksis fremstår som kvaliteter ved de rutinemæssigt gentagne aktiviteter og deres koordinerende elementer – frem for som kvaliteter ved den individuelle praktiker. Heraf fremgår også vigtigheden af social interaktion, som Reckwitz får afgrænset praksisteori lidt for hurtigt fra. Interaktion kan i praksisteori forstås som produktive sociale processer og ikke som udvekslinger mellem individuelt oplevede intentionaliteter.

Det andet træk, som illustrerer fokus på det sociale i denne version af praksisteori, er de elementer, som indbygger dynamik og innovation i praksisser. Warde fremhæver her dels begrebet om praksissers "trajectory" (bane) gennem social tid og rum og dels begrebet om praktikere i et krydsfelt af multiple praksisser (Warde 2005:139-45). Måderne at udføre bestemte praksisser (som madlavning og transport) på kan potentielt ændres gennem de små tilpasninger, improviseringer og eksperimenter, som sker i banerne af de praktiske performances – i øvrigt i sammenhæng med større historiske og institutionelle dynamikker. Ligeledes indgår ethvert individ i en flerhed af krydsende praksisser – eksempelvis arbejdspraksisser, forældrepraksisser og parforholdspraksisser – som kan udfordre hinandens performativitet, idet de koordineres af forskellige typer forståelser, procedurer og engagementer, der ikke nødvendigvis passer sammen.

Det er præcis denne blanding af social reproduktion og innovation, der har fået eksempelvis miljøsociologer til at interessere sig for et praksisteoretisk perspektiv. Elisabeth Shove (2003) producerer sin analyse af organiseringen af normalitet inden for renlighed på basis af praksisteoretiske antagelser. Det empiriske hovedargument går på, at der på kort historisk tid er sket store ændringer i almindelige forbrugeres renligheds-praksisser (eksempelvis personhygiejne og tøjvask). Shove bruger som eksempel, at det har miljømæssige konsekvenser, hvorvidt folk tager brusebad hver dag eller tager et karbad om ugen. Shove trækker på et begreb om praksis, der er organiseret af en multirelationel konfiguration ligesom Warde, Schatzki og Reckwitz (Shove 2003:114-15). Hendes anvendelsesorienterede teoretiske bidrag er især et begreb om integrerings-processer. Hermed menes integreringer mellem mikro-niveauets praksisser og makro-niveauets materielle betingelser og diskurser. Disse integreringer bruges både som praktiske guides for handling og som legitimeringer af det normale og acceptable ved en bestemt performativitet (ibid:94-95, 156-57, 183-4).

I denne sektion valgte vi at fokusere på to eksempler på anvendelsesorienteret praksisteori. Wardes bidrag består primært af en udvikling af sociologiske begreber på mikro-niveau. Warde indfører dels en mere analytisk operativ tredeling af praksis end Schatzki og dels en operativ specificering af, hvordan praksisser konstitueres som sociale processer – og hverken som individuelle voluntaristiske aktør-handlinger eller som strukturelt bestemte handlinger. Shoves bidrag består primært i at demonstrere anvendelsen af praksisteori i empiriske sociologiske analyser, hvor der er fokus på materialiteten, og hvor praksisserne som mikro-processer konsekvent ses i samspil med samfundsmæssige dynamikker i tid og rum.

Analytiske og metodiske konsekvenser

Vores egen praksisteoretiske position fremhæver, at praksisteori kan ses som en særlig analytisk optik, hvortil man kan knytte teoretiske begreber og relevant viden inden for det specifikke forskningsfelt, som er i overensstemmelse med denne optik. Derigennem kan praksisteoretiske forståelser tilpasses analytisk til specifikke empiriske forskningsfelter med hver deres eksisterende viden, begreber og diskussioner. Formålet med vores position er dermed *ikke* at sammenskrive de enkelte oprindelige forskeres (tidlig Bourdieu, Butler, tidlig Giddens osv.) bidrag til en sammenhængende teori. I stedet er formålet med udgangspunkt i de empiriske videns-interesser at lægge et distinkt praksisteoretisk perspektiv. I denne forståelse er vi især inspireret af Reckwitz og Schatzki på det mere generelle niveau af praksisteori. Derudover er vi på et mere anvendelsesorienteret teoretisk niveau især inspireret af Warde.

I vores bud på et praksisteoretisk perspektiv – inspireret af Reckwitz og Schatzki – ses sociale praksisser som multirelationelle konfigurationer (Elias 1978). Det vil sige, at praksisser er organiserede ved hjælp af mange forskellige

del-elementer – så som krop, procedurer, udtalelser, forståelser, viden, engagement og ting – der fungerer i gensidige relationer med hinanden. En sådan analytisk tankegang er anerkendt i andre forståelser af at bruge teoretiske begreber komplementerende, f.eks. i multiperspektivisme (Phillips 2000), refleksiv tolkning (Alvesson & Skoldberg 2001) og analytisk pragmatisme (Halkier 2001). Hermed forudsætter vi samtidig, at de teoretiske begreber på anvendelsesorienteret niveau ikke teoretisk må modsige hinanden, men skal komplementere hinanden på relevant måde.

I denne sektion vil vi illustrere vores position ved at diskutere analytiske og metodiske konsekvenser af at bruge et praksisteoretisk perspektiv på to forskellige empiriske forskningsfelter, nemlig forskning om mad-forbrug og forskning i interkulturel kommunikation. Vi tager udgangspunkt i to konkrete empiriske forskningsprojekter. Det ene projekt hedder "Madlavning i det medialiserede samfund"² og belyser, hvordan kvinder mellem 25 og 50 år laver mad i vore dages Danmark, hvor der er en pluralitet af interpersonelle og medierede diskurser om, hvad god mad og god madlavning går ud på (Halkier 2007). Metodisk bygger resultaterne på data fra en kombination af gentagne individuelle kvalitative interviews (Atkinson 1998; Holstein & Gubrium 2003; Spradley 1979) med kvindelige madlavere, der abonnerer på magasinet "Isabellas"³, autofotografering af hverdags-madlavning (Heisley and Levy 1991; Hurdley 2007), og netværksbaserede fokusgrupper om populærkulturelle repræsentationer af madlavning (Halkier 2008; Puchta & Potter 2005). Det andet projekt hedder "Ansættelsessamtalen – forhandling af etnicitet, køn og faglig kompetence"⁴ og belyser, hvordan etnicitet og køn får betydning i vurdering af ansøgers faglige kompetence (Jensen 2004, 2006). Undersøgelsen er baseret på observation af 30 jobsamtaler i 7 organisationer i henholdsvis Danmark, England og New Zealand og Vietnam. (Kristansen & Krogstrup 1999; Hasse 2002) Der er desuden foretaget kvalitative interview med medarbejdere, ansøgere (Spradley 1979) samt givet en række tilbagemeldinger til parterne (McNiff 2002).

Vi vil fremhæve tre analytiske elementer ved et praksisteoretisk perspektiv, som har bidraget konstruktivt til analytiske og metodiske udfordringer i de to projekter. De tre elementer er: Den trænedede krop, Agency som krydsfelt og Passende performance.

Den trænedede krop

Den socialiserede krop, der er trænet gennem praktiske rutinebaserede procedurer, er én af grundopfattelserne i Reckwitz og Schatzki's udgave af praksisteori:

At the core of practice theory lie a different way of seeing the body. Practices are routinized bodily activities; as interconnected complexes of behavioral acts they are movements of the body. A social practice is

the product of training the body in a certain way: When we learn a practice, we learn to be bodies in a certain way ... A practice can be understood as a regular, skilful "performance" of (human) bodies. (Reckwitz 2002:251).

Praksisteori adskiller sig således fra andre kulturteoriens syn på kroppen. Fænomenologerne ser eksempelvis en adskillelse mellem krop og bevidsthed. Selvom Merleau-Ponty arbejder med kroppen anlægger han et perceptionsperspektiv på kroppen. Det er bevidstheden, som styrer de kropslige handlinger (Merleau-Ponty 1962/2002). Diskursanalytikere betragter krop som et objekt (som tekst) på linje med andre objekter. Kroppen er noget, der kan italesættes. I den praksisteoretiske begrebsliggørelse er alle rutinerede aktiviteter kropsligt gennemført, idet aktiviteterne organiseres gennem samtidige kropslige/mentale dynamikker, som procedurer og viden. Derfor ses krop og bevidsthed som sammenhængende og ikke adskilte størrelser.

Denne begrebsliggørelse af de kropslige/mentale dynamikker i sociale praksisser muliggør, at forskeren kan fokusere på performativiteten – udførelsen, gennemførelsen og opførelsen af praktiske aktiviteter – uden at privilegere intentionalitet og meningsfuldhed analytisk, sådan som f.eks. de fleste fænomenologiske tilgange inden for hverdagslivssociologien gør (fx Bech-Jørgensen 1994; Chaney 2002; Gullestad 1989; Halkier 1999; Hermes 1995; Kristiansen & Mortensen 2005; Luckman 1989). Inden for praksisteori er det et åbent empirisk spørgsmål, hvorvidt og hvordan der er intentionalitet og meningsfuldhed i aktiviteterne.

I forhold til madlavnings-projektet betyder det analytisk, at madlavning nødvendigvis skal udføres gennem praktisk madlavnings-agency. Derimod behøver madlavere ikke nødvendigvis at fortolke deres madlavningspraksisser som subjektivt meningsfulde og intentionelt rettede mod bestemte formål (Bove & Sobal 2006; Holm 2003; Short 2003). Snarere praktiseres madlavning gennem diverse kropslige/mentale procedurer, så som omgangen med f.eks. redskaber, råvarer og opskrifter. Dermed kommer udførelsen og gennemførelsen af aktiviteterne i forgrunden i analyserne, mens fortolkningerne er med som en selvfølgelig del af konfigurationen af aktiviteterne, og det er et åbent empirisk spørgsmål, hvorvidt og hvordan intentionalitet og meningsfuldhed indgår. Her er et eksempel på omgangen med redskaber, hvor en af kvinderne beskriver anskaffelsen af et yndlingsredskab:

...hvor jeg så er endt med den der grøntsags-halløjsa, det var inde på kræmmermarkedet, og der stod én og lavede det der, og så siger jeg, må jeg lige prøve at mærke det. Og det der at have det i hånden og kunne se, for sådan nogle sælgere de står jo simpelthen og de kan snitte og de kan se ud simpelthen så fint så, men der fik jeg lov til at mærke og have det

i hånden, og så siger jeg, ved I hvad, det her vil jeg gerne ha', for det kan jeg arbejde med... Det var...400 kroner for sådan et skide øh...rive snitte jern, men jeg har virkelig brugt det (Dorte) ⁵.

Metodisk set kunne man have foretaget deltagende observation sammen med praktikere for at producere data om krop og materialitet. Af hensyn til familiernes travlhed omkring spisning blev madlaverne i stedet bedt om at bruge autofotografering (Heisley & Levy 1991; Hurdley 2007). Deltagerne har fotograferet egen madlavning en hverdagsaften (hvad der bruges, hvad der gøres, og det færdige måltid), og disse fotos er blevet brugt både under den individuelle interviewning, som hjælp til at kropsliggøre og materialisere fortællingerne samt som konkret supplerende datamateriale. Fordelen ved denne metode er, at den er i overensstemmelse med den moderate socialkonstruktivistiske bestræbelse på at nuancere skellet mellem interviewdata og observationsdata. Med autofotografering bliver det muligt at anskue både beretninger og begivenheder som "udførelser" ("enactments") af det sociale liv (Atkinson & Coffey 2003:118-20). Observationsdata tillægges således ikke mere autencitet som datatype end interviewdata. Dette ligger fint i forlængelse af en praksisteoretisk forståelse.

I forhold til jobsamtale-projektet betyder et praksisteoretisk perspektiv på kroppen analytisk, at man har mulighed for at forholde sig til kroppens centrale betydning for en ansøgers mulighed for at få et job. Lidt frækt kan man sige, at den nye information, ansøger har med til samtalen, er sin krop. Ansøgers tidligere arbejds erfaring og faglige kvalifikationer fremgår af CV og ansøgning, men mange andre vigtige informationer er knyttet til kroppen. Hvordan ansøger, går, står, sidder, taler, gestikulerer knytter sig til kroppen (Bourdieu 1990). Kroppen fortæller eksempelvis om etnicitet og sundhedstilstand. Et eksempel på kroppens betydning for vurdering af ansøgers egnethed til en stilling optrådte i undersøgelsen, hvor en overvægtig mand søgte et stillesiddende job i transportsektoren. Ansøger gennemfører først en test forbilledligt og kommer herefter ind til et personligt interview. Interviewer siger til ham: "Du har lavet en fantastisk god prøve – jeg tør bare ikke ansætte dig. Men hvis du smider tyve kilo, så har du et job, så snart du er klar". Ansøger stirrer stift på interviewer, som også er overvægtig. Hun svarer: "Du skal ikke se på mig, det er ikke mig der skal have jobbet!" Interviewer giver herefter et bud på hans forhøjede blodtryk, som han smilende må bekræfte hende i. Krop spiller her en hel central rolle for deres vurdering af hinanden.

Vi har i denne sektion argumenteret for, at et praksisteoretisk perspektiv muliggør en indkredsning af kroppens centralitet i sociale praksisser på en måde, hvor krop og bevidsthed ses som sammenhængende, fordi praksisser organiseres gennem samtidige kropslige/mentale dynamikker.

Agency som krydsfelt

Det er en af konsekvenserne af forståelsen, at alle praksisser er kropsligt/mentalt performede – som diskuteret i forhold til Warde – at social handlen forstås gennem et agency-begreb:

As there are diverse social practices, and as every agent carries out a multitude of different social practices, the individual is the unique crossing point of practices, of bodily-mental routines (Reckwitz 2002:256).

Individet ses som bruger af multiple krydsende praksisser, som hver især indgår i en organisering i forskellige felter, eksempelvis i hverdagens felter af arbejds-praksisser, transport-praksisser, forældre-praksisser, madlavnings-praksisser og fritids-praksisser. Dette muliggør, at forskeren kan se på de komplekse og krydsende processer i det praktiske hverdags-agency, frem for eksempelvis at fokusere på aktørernes individuelle betydning i livsverdenens erfaringsdannelse, som fænomenologien understreger. I et praksisteoretisk perspektiv inspireret af Reckwitz og Schatzki nedtones individets betydning i relation til gennemførelsen af aktiviteterne, samtidig med at det er muligt at beskrive og analysere individets opførelse. (Reckwitz 2002:256-57, Warde 2005: 138-44). Individet er hverken autonomt handlende eller determineret af strukturer, men ses som socialt handlende der på samme tid indgår i sociale felter og er konstituerende for den sociale orden (Giddens 1984:5-28; Bourdieu 1990: 52-65).

For madlavnings-projektet betyder agency-begrebet metodisk, at såvel produktionen af empiri som analysen af empirien har forsøgt at favne kompleksiteterne i det sociale flow af praktisk performet madlavning i den fortsatte manøvrering og balancering mellem krydsende hverdags-praksisser (Bove & Sobal 2006; Prim et al. 2007) frem for at fokusere snævert på individuelle forbruger-beslutninger om indkøb, mad og måltider, hvilket ellers har præget store dele af forbrugs-sociologien (Gronow & Warde 2001:4). Et af hovedresultaterne af den empiriske analyse i projektet er derfor en typologi af madlavnings-stile, der netop fremanalyserer de komplekse konfigurationer, der organiserer performativiteten af madlavning i hverdagen. Eksempler på madlavnings-stile er "Madlavning som improvisering over lyst", "Håndterbar madlavning", "Planlagt madlavning" og "Madlavning som nødvendighed". Disse konfigurationer er udtryk for specifikke former for madlavnings-agency, som ikke metodisk set kan reduceres til den enkelte kvindelige aktør, idet madlaverne performer forskellige konfigurationer i forskellige sociale relationer og under forskellige betingelser.

Metodisk er der i analysen af jobsamtalerne overordnet lagt fem snit (Søndergaard 1996), der er med til at belyse praktiker agency for sampillet mellem ansøger og interviewer. Der ses på, hvordan henholdsvis ansøger og

interviewer optræder. De fem snit er: *Åbninger*: Hvad gøres og siges der i de første minutter i en samtale? *Guidninger*: Hvordan guides ansøger og interviewer hinanden gennem samtalen? *Stemninger*: Hvad foregår der i den gode stemning og i den dårlige stemning, og hvad foregår der når stemningen skifter? *Fortællinger*: Hvordan fortæller ansøger om sig selv? Hvad fortæller interviewer om sig selv eller firmaet? Hvilke muligheder har parterne for identifikation. *Lukninger*: Hvordan lukkes samtalen af? (Jensen 2004).

Den aktuelle jobsamtale drejer sig om en IT-stilling og forudsætter en kortere videregående uddannelse. Interviewer har ganske lidt erfaring med jobsamtaler, og samtalen foregår på engelsk.

Åbning: Interviewer, en etnisk dansk kvinde sidst i 20'erne henter ansøger, en etnisk asiatisk kvinde omkring 30 i forhallen. Ansøger er iført cowboybukser og t-shirt. Interviewer er iført nederdel, lange støvler og bluse. Kontakten er fin. Interviewet åbnes med et retorisk spørgsmål: "Jeg ved ikke, hvor meget du kender til vores virksomhed?" Ansøger svarer med en minutiøs gengivelse af data fra virksomhedens hjemmeside som virksomhedens historie, størrelse, antal afdelinger, antal ansatte, produkter etc. Svaret varer et par minutter.

Stemning: Stemningen skifter. Ansøgers svar er for langt i forhold til interviewers forventninger og normer. Samtidig vidner svaret om, at ansøger ikke forstod, det var et retorisk spørgsmål, hvilket vanskeliggør relationen til interviewer.

Fortællinger: Interviewets fokus er "de bløde værdier", idet en mere fagkyndig person vil interviewe om specifikke faglige kvalifikationer.

Interviewer spørger: "Hvordan er du som privat person?" Ansøger besvarer spørgsmålet ved at fortælle om sine faglige kvalifikationer. Interviewer lader ansøger fortælle om sine tidligere job. Igen er tal dominerende. Interviewer gør herefter mange forsøg på at få ansøger til at fortælle om sig selv. Interviewer spørger: "Hvad er en god leder for dig?" Der bliver helt stille i lokalet. Ansøger svarer: "Det er ikke op til mig at dømme, hvad en leder skal gøre. Jeg skal være en god ansat".

I dette svar bliver deres forskellige erfaringer med praksis afgørende; interviewer er socialiseret til selvstændighed og en praksis, hvor man inden for uskrevne regler stiller eksplicite krav til sin leder. Ansøger er socialiseret til at udtrykke sit forhold til en chef som "den gode ansatte". Begge parter svarer ud fra deres forskellige forestillinger, om hvilken relation der skal være mellem leder og medarbejder. Begge parter bruger meget af deres tid på at fortælle om henholdsvis virksomhed og tidligere job erfaringer, men det fungerer ikke efter hensigten. Hvad interviewer fortæller om virksomheden ved ansøger, der har været på nettet. Og hvad ansøger fortæller, er ikke relevant for interviewer, fordi det primært indeholder facts om tidligere projekter, som alle fremgår af cv og ansøgning. Fortællingerne er således ikke passende i situationen og kan dermed ikke være med til at opbygge en positiv relation.

Guidning: Interviewer forsøger herefter med at guide ansøger frem til et passende svar ud fra de beskrivelser, hun selv gav om sig selv som leder. Stemningen er trykket. For interviewer er en sådan guidning overskridende, idet kun personer der betragtes som meget svage eksplicit guides bevidst. For ansøger er det brud på normal praksis at fremsætte (fiktive) krav til en leder, når man ikke søger en ledende stilling.

Lukning: Interviewet lukkes med en vis mathed. Interviewer forklarer efter interviewet, at hvis ansøger forstår så lidt af en jobsamtale, så vil hun da aldrig kunne følge med til et personalemøde (Jensen 2005).

Eksemplerne fra begge forskningsprojekter viser, hvordan en praksisteoretisk forståelse af agency muliggør nuancerede analyser af socialitet, fordi agency-forståelsen kan fremanalysere de multiple empiriske variationer i relationen mellem individer og betingelser i udførelsen af specifikke praksisser.

Passende performance

I et praksisteoretisk perspektiv inspireret af Reckwitz og Schatzki begrebsliggøres sociale ordener som noget, der skabes i udførelse af praksisser. Dermed får performativitet en central betydning, fordi der gennem aktiviteterne sker en koordinering af, hvad der gøres og siges over tid og rum, og praksisser skal således både anerkendes og være anerkendende. Al social aktivitet bliver i denne forståelse normativ, fordi den reguleres af egne og andres blikke.

I dette perspektiv ses det normative ikke som faste regler med sanktioner, men som gennemførte praksisser, hvor igennem passende opførsel forhandles i respektive praksisfelter. Med Butler kan man sige, at sociale kategorier som køn, etnicitet og seksualitet "gøres" gennem aktiviteternes performativitet (Butler 1990). Gennem aktiviteter skabes praktiker-positioner (Harré and Langenhove 1998) i reproduktion af, forhandling med og overskridelse af praksisfeltets normative forventninger til og reguleringer af, hvad acceptabel performance består i (West & Zimmerman 1987; West & Fenstermaker 1995).

Det betyder også, at et praksisteoretisk perspektiv analytisk muliggør et socialkonstruktivistisk blik – uden at privilegere det diskursive, som diskursanalytiske tilgange til normativitet og subjektpositioner gør (Phillips & Jørgensen 2002; Andersen 1999). Et praksisteoretisk perspektiv trækker på gængse socialkonstruktivistiske antagelser om det relationelle og produktive ved det sociale liv. Produktionen eller konstruktionen af praksisser foregår imidlertid ikke kun diskursivt, sådan som det eksempelvis ofte antages inden diskursanalytiske tilgange. "Discursive practices are one type of practices among others" (Reckwitz 2002:254). Det skyldes, at selve begrebet om praksis som rutineret opførsel rummer både det at gøre og det at sige med samme vægt i konfigurationen som de øvrige elementer.

Forskningsprojektet om madlavning udspringer af en interesse for, hvad der udgør socialt acceptabel madlavning. Et livsstilsmagasin som "Isabellas" benytter repræsentationer af madlavning, som kan forstås og bruges af prak-

tikere som udkast til engagement og procedurer for god madlavning. Magten er med Foucaults perspektiv produktiv og skabes i mødet med repræsentationerne ved at disciplinere sig selv og regulere hinanden – også på madfeltet. (Coveney 2000) Performativiteten i et praksisteoretisk perspektiv gør det muligt at fokusere på praktisk normativitet og acceptabilitet. Hvad vil det sige at "gøre god madlavning"? Hvornår er noget et "passende måltid"? (Bugge & Almås 2006; Moiso et al. 2004). En del af empirien er produceret ved hjælp af metoder, som er særligt anvendelige til at producere sociale udførelser af normative forhandlinger og positioneringer, nemlig aktiv interviewning (Holstein & Gubrium 2003) i de individuelle interviews og netværks-baserede fokusgrupper (Halkier 2008:30-31).

I projektets empiriske mønstre fremanalyseres en særligt både praktisk og diskursivt dominerende konvention om passende madlavning, nemlig at lave mad fra grunden af. En sådan praktisk normativitet bliver særlig tydelig, når der ikke gøres passende madlavning, som følgende eksempel viser, hvor en af kvinderne fortæller om sin mor:

...nu for eksempel, vi var jo derovre og holde jul, ik', og så havde hun, der havde hun jo købt risengrød på de der poser ik' til at lave ris a la mande af, og det var jo virkelig sådan, da jeg åbnede køleskabet og så de lå der, der var jeg bare sådan, okay, vi skal ha' en god jul så jeg gider ikke lave en scene, og så gik jeg ud til Erik, ved du hvad der ligger inde i køleskabet (ler), og det var også bare, hun gider åbenbart ikke at lave grød, og jeg har aldrig før prøvet at få ris a la mande, hvad jeg ved af, der er lavet sådan, det smagte så heller ikke godt vel, ej det var virkelig lidt kikset, det var bare mhm, den er nok ikke rørt med kærlighed (Thea).

I jobsamtaleprojektet bliver det særligt tydeligt at se, hvordan passende performance kan udtrykkes, hvis man bruger Wardes operationalisering af praksis som koordineret af forståelser, procedurer og engagementer. Her refereres tilbage til eksemplet med den asiatiske jobansøger.

Om forståelse kan man sige, at ansøgeren med etnisk asiatisk baggrund havde god forståelse for jobsamtalen. Hun vidste, at hun skulle møde op til et interview, at hun skulle ankomme i passende tøj, og at hun skulle være velforberejdet ved blandt andet at have orienteret sig om firmaet. Hun havde også indsigt i nogle procedurer for denne praksis, regler for taleture (Ericsson 1975; Gumperz et al. 1979; Scheuer 1998) – hvem der skulle tage ordet hvornår – men hvad hun ikke havde indsigt i var de normer, der var knyttet til såvel forståelser som regler. Hun havde ikke kendskab til, at man kunne holde et helt interview om "bløde værdier" og manglede dermed en relevant forståelse. Det samme gjaldt for interviewer – som ikke havde forståelse for, at denne interviewform ikke var kendt af ansøger.

Der er som i alle jobsamtaler mange følelser på spil (Gumperz et al. 1979). Med betegnelsen engagement får man en bred betegnelse for, hvordan følelser og performance spiller sammen. Interviewer er meget engageret i samtalen, men bliver også synligt irriteret og frustreret over at hun ikke får de svar, hun forventer. Det samme gælder for ansøger, som med meget stort engagement fortæller om alle sine faglige kvalifikationer og tidligere projekter på arbejdsmarkedet. Det store engagement fra begge parter bliver i denne situation en hæmsko, fordi de ikke opdager, at de ikke deler regler og procedurer omkring jobsamtaler. Hvis ansøger havde turdet forklare, hvad hun ikke forstod ved spørgsmålene, eller havde hun turdet overskride sine egne normer for, hvad der var passende at sige i en jobsamtale – havde hun kunnet performe anderledes og dermed kunne skabe en anden relation til interviewer.

Vi har i det ovenstående argumenteret for, at et praksisteoretisk perspektiv kan bruges til at analysere normativitet sociologisk. Når praksisser grundlæggende ses som performative, er det muligt empirisk at fremanalysere, hvordan mennesker i social interaktion udvikler og bruger gensidigt accepterede reguleringer af deres handlinger. Samtidig skal det understreges, at såvel praksisteori som et praksisteoretisk perspektiv metodisk bygger på en grundlæggende socialkonstruktivistisk forståelse af verden som socialt konstrueret. Der er således ikke tale om, at man kan foretage objektive observationer af praksis, men derimod om at foretage teoretisk reflekterede analytiske snit.

Konklusion

Praksisteori bliver i disse år diskuteret internationalt i forskellige sociologiske kredse, både på et mere generelt teoretisk syntese-dannende niveau og på et mere anvendelsesorienteret teoretisk niveau. Vi har i denne artikel argumenteret for, at praksisteori kan bidrage til at løse en række analytiske og metodiske problemer i empirisk sociologisk forskning, der involverer det sociale livs mikro-processer. Praksisteori placerer det sociale i performative processer. Fokus er på, hvordan praksisser i det sociale liv gøres, udføres, gennemføres og fremføres, og denne performativitet er konstituerende for det sociale.

I vores praksisteoretiske position fremhæver vi, at praksisteori kan ses som en særlig analytisk optik, kaldet et praksisteoretisk perspektiv. Ved at tænke praksisteori som et perspektiv kan praksisteoretiske forståelser tilpasses analytisk til specifikke empiriske forskningsfelter med hver deres eksisterende viden, begreber og diskussioner. Et sådant praksisteoretisk perspektiv ser derfor også sociale praksisser som multirelationelle konfigurationer.

I artiklen fremhæver vi tre analytiske elementer i et praksisteoretisk perspektiv, som ved at flytte fokus til performativitet har bidraget til at løse analytiske og metodiske udfordringer i vores egne forskningsprojekter inden for forbrugs- og kommunikations-sociologi. For det første fremhæver vi begrebet om den trænedede krop, fordi forståelsen af krop og bevidsthed som sam-

menhængende muliggør empirisk fokus på det, der gøres i praksisser, uden at privilegere intentionalitet og meningsdannelse. For det andet fremhæver vi forståelsen af agency som krydsfelt, fordi denne forståelse gør det muligt at fremanalysere de multiple empiriske variationer i relationerne mellem individer og strukturer i hverdagslivets socialitet, og derved undgår man at arbejde med simplificerende analytiske taksonomier. For det tredje fremhæver vi passende performance som element, fordi dette muliggør empiriske analyser af levet praktisk normativitet i hverdagen, frem for primært at arbejde med normativitet som diskursivt fænomen. Et praksisteoretisk perspektiv giver et særligt blik på hverdagslivets sociale liv, hvormed vi som forskere kan blive bedre til at se, hvordan sociale praksisser samtidig vedligeholdes og giver rum til forandring.

Noter

1. Se www.esa-consumption.org.
2. Finansieret af Institut for Kommunikation, Virksomhed og Informationsteknologier, RUC, 2006-2007.
3. "Isabellas. Vild med Hverdagen" er et livsstilsmagasin om madlavning, boligindretning og havearbejde.
4. Finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd, 2004-2005.
5. Alle navne er anonymiserede.

Litteratur

- Alvesson, M. & K. Sköldbäck 2001: *Reflexive Methodology. New Vistas for Qualitative Research*. London: Sage.
- Andersen, N. Å. 1999: *Diskursive Analysestrategier*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Atkinson, R. 1998: *The Life Story Interview*. London: Sage.
- Atkinson, P. & A. Coffey 2003: "Revisiting the Relationship between Interviewing and Participant Observation", i Gubrium, J. F. and J. A. Holstein (red.): *Postmodern Interviewing*. London: Sage.
- Bech-Jørgensen, B. 1994: "Hverdagsliv: Upåagtede Aktiviteter og Kønsbærelse". *Dansk Sociologi*, 1 (5):4-22.
- Bourdieu, P. 1990: *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bove, C. F. & J. Sobal 2006: "Foodwork in Newly Married Couples: Making Family Meals". *Food, Culture and Society*, 1 (9): 69-89.
- Bugge, A. B. & R. Almås 2006: "Domestic Dinner". *Journal of Consumer Culture*, 2 (6): 203-28.
- Burgess, J., T. Bedford, K. Hobson, G. Davies & C. M. Harrison 2003: "(Un)sustainable Consumption", i F. Berhout, M. Leach, & I. Scoones (red.): *Negotiating Environmental Change: New Perspectives from Social Science*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Butler, J. 1990: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

- Certau, M. de 1984: *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Chaney, D. 2002: *Cultural Change and Everyday Life*. Houndmills: Palgrave.
- Christensen, T. H. & I. Røpke 2005: "Can Practice Theory Inspire Studies on ICT's in Everyday Life?". Paper to the conference: 7th. *Conference of the European Sociological Association*, Torun, Poland, September 9-12.
- Coveney, J. 2000: *Food, Morals and Meaning. The Pleasure and Anxiety of Eating*. London: Routledge.
- Elias, N. 1978: *What is Sociology?* London: Hutchinson.
- Erickson, F. 1975: „Gatekeeping and the melting pot: Interaction in counselling encounter“. *Harvard Educational Review*, 1 (45):44-70.
- Esmark, A., C. B. Laustsen & N. Å. Andersen 2005: *Socialkonstruktivistiske Analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Foucault, M. 1978: *The History of Sexuality*. Vol.1. Harmondsworth: Penguin.
- Geertz, C. 1973: *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giddens, A. 1984: *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Gram-Hansen, K. 007): „Practice Theory and the Green Energy Consumer“. Paper to the conference: 8th. *Conference of the European Sociological Association*, Glasgow, UK, September 3-6.
- Gronow, J. & A. Warde 2001: *Ordinary Consumption*. London: Routledge.
- Gullestad, M. 1989: *Kultur og Hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gumperz, J., T. Jupp, & C. Roberts 1979: *Crosstalk – A study of Cross-Cultural Communication*. The National Centre for Industrial Language Training.
- Habermas, J. 1984: *The Theory of Communicative Action*. Vol. 1. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. 1987: *The Theory of Communicative Action*. Vol. 2. Cambridge: Polity Press.
- Halkier, B. 1999: *Miljø til Daglig Brug? Forbrugeres Erfaringer med Miljøhensyn i Hverdagen*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.
- Halkier, B. 2001: "Kan pragmatisme være analytisk?", i K. B. Pedersen & L. D. Nielsen (red.): *Kvalitative metoder – fra metateori til markarbejde*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Halkier, B. 2006: "Preserving Preserving? Cooking Practices in Medialised Everyday Life". Paper to the seminar: *Interim Seminar in the European Sociological Association, Sociology of Consumption Research Network*, Durham, UK. August 30 – September 3.
- Halkier, B. 2007: "Suitable cooking? Performances, procedures and positionings among Danish women". Paper to the conference: 8th *Conference of the European Sociological Association*, Glasgow, UK, September 3-6.
- Halkier, B. 2008: *Fokusgrupper. 2. udgave*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hall, S. 1997: *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Harré, R. & L. Langenhove 1998: *Positioning Theory*. Oxford: Blackwell.

- Hasse, C. 2002: *Kultur i Bevægelse. Fra Deltagerobservation til Kulturanalyse – i det Fysiske Rum*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Heisley, D. D. & S. J. Levy 1991: "Autodriving: Photoelicitation Technique". *Journal of Consumer Research*, 3 (18):257-272.
- Holm, L. 2003: "Måltidet som Socialt Fællesskab", i L. Holm (red.): *Mad, Mennesker og Måltider – Samfundsvidenskabelige Perspektiver*. København: Munksgaard, 21-34.
- Holstein, J. A. & J. F. Gubrium 2003: "Active Interviewing", i J. F. Gubrium & J. A. Holstein (red.): *Postmodern Interviewing*. London: Sage.
- Hurdley, R. 2007: "Focal Points: Framing Material Culture and Visual Data". *Qualitative Research*, 3 (7): 355-74.
- Jacobsen, M. H. & S. Kristiansen 2005: *Hverdagslivet. Sociologier om det upåagtede*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jensen, I. 1998: *Interkulturel kommunikation i komplekse samfund*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Jensen, I. 2004: "Jobsamtalen – arbejdsmarkedets optagelsesritual". *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 2 (6):24-39.
- Jensen, I. 2005: "Professionalism in Job Interviews". *Journal of Intercultural Communication*, 8.
- Jensen, I. 2006: "The Aspect of Power in Intercultural Communication Practice", i Ø. Dahl et al. (red.): *Bridges of Understanding – Perspectives on Intercultural Communication*. Unipub forlag, Oslo Academic Press.
- Järvinen, M. & N. Mik-Meyer 2005: *Kvalitative Metoder i et Interaktionistisk Perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kristiansen, S. & H. K. Krogstrup 1999: *Deltagende Observation. Introduktion til en Forskningsmetodik*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kristiansen, S. & N. Mortensen 2005: "Sociologiske Analyser af Hverdagslivet", i A. Esmark, C. B. Laustsen & N. Å. Andersen (red.): *Socialkonstruktivistiske Analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Laclau, E. 1996: "Deconstruction, Pragmatism, Hegemony", i S. Critchley et al. (red.): *Deconstruction and Pragmatism*. London: Routledge.
- Latour, B. 1993: *We have Never been Modern*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Luckmann, T. 1989: "On Meaning in Everyday Life and Sociology". *Current Sociology*, 1 (37):17-29.
- Luhmann, N. 1995: *Social Systems*. California: Stanford University Press.
- Merleau-Ponty, M. [1962] 2002: *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- McNiff, J. 2002: *Action Research: Principles and Practice*, 2nd edition. London: Routledge.
- Moiso, R., E. J. Arnould & L. L. Price 2004: "Between Mothers and Markets. Constructing Family Identity through Homemade Food". *Journal of Consumer Culture*, 3 (4.): 361-83.
- Phillips, L. 2000: "Mediated Communication and the Privatization of Public Problems". *European Journal of Communication*, 2 (15):171-207.
- Phillips, L. & M. Jorgensen 2002: *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.

- Prim, M., I. Gustafsson & G. Hall 2007: "The Appropriateness of Ready Meals for Dinner". *Journal of Foodservice*, 6 (18):238-50.
- Puchta, C. & J. Potter 2005: *Focus Group Practice*. London: Sage.
- Reckwitz, A. 2002: "Toward a Theory of Social Practices. A Development in Culturalist Theorizing". *European Journal of Social Theory*, 2 (5):243-63.
- Schatzki, T. 1996: *Social Practices. A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schatzki, T. 2001: "Practice Mind-ed Orders", i T. Schatzki, K. Knorr-Cetina & E. von Savigny (red.): *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge.
- Schatzki, T. 2002: *The Site of the Social. A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*. Pennsylvania State University Press.
- Scheuer, J. 1998: *Den umulige samtale – sprog, køn og magt i jobsamtaler*. København: Akademisk forlag.
- Schutz, A. 1975: *Hverdagslivets Sociologi*. København: Hans Reitzel.
- Short, F. 2003: "Domestic Cooking Skills – What are They?" *Journal of the HEIA*, 3 (10): 13-22.
- Shove, E. 2003: *Comfort, Cleanliness + Convenience. The Social Organization of Normality*. Oxford: Berg.
- Shove, E. 2007: *The Design of Everyday Life*. Oxford: Berg.
- Shove, E. & M. Pantzar 2005: "Consumers, Producers and Practices: Understanding the Invention and Reinvention of Nordic Walking". *Journal of Consumer Culture*, 1 (5):43-64.
- Southerton, D., A. Warde & M. Hand 2004: "The Limited Autonomy of the consumer: Implications for Sustainable Consumption", i D. Southerton, H. Chappells & B. van Vliet (red.): *Sustainable Consumption: The Implications of Changing Infrastructures of Provision*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Spaargaren, G. & B. van Vliet 2000: "Lifestyles, Consumption and the Environment: The Ecological Modernation of Domestic Consumption". *Environmental Politics*, 1 (9).
- Spradley, J. P. 1979: *The Ethnographic Interview*. Fort Worth: Holt, Rinehart and Winston.
- Swidler, A. 2001: "What Anchors Cultural Practices", i T. Schatzki, K. Knorr-Cetina & E. von Savigny (red.): *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge.
- Søndergaard, D.M. 1996: *Tegnet på Kroppen: Køn: Koder og Konstruktioner blandt Unge Voksne i Akademia*. København: Museum Tusulanum.
- Turner, S. 2001: "Throwing Out the Tacit Rule Book: Learning and Practices", i T. Schatzki, K. Knorr-Cetina & E. von Savigny (red.): *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge.
- Warde, A. 2005: "Consumption and Theories of Practice". *Journal of Consumer Culture*, 2 (5):131-53.
- West, C. & D. H. Zimmerman 1987: "Doing Gender". *Gender and Society*, 2 (1):125-151.
- West, C. & S. Fenstermaker 1995: "Doing Difference". *Gender and Society*, 8 (9):8-37.